

Romsics Ignác:

Francia-magyar kulturális kapcsolatok és a
párizsi Magyar Intézet a két világháború
között

A keresztény Nyugathoz való kapcsolódás, a magyarnál fejlettebb európai népek kultúrájának megismerése és ötvözése Keletről hozott értékeinkkel az államalapítás kora óta szinte megszakítás nélkül mindig a magyar politikai gondolkodás és kultúrpolitika egyik meghatározó alapelve volt. Nincs a magyar történelemnek olyan évszázada, amikor uralkodóink, politikai és kulturális vezető rétegeink ne törekedtek volna erre, s ne ebben látták volna az ország előrehaladásának egyik fontos és nélkülözhetetlen eszközét. A Nyugat-Európával fenntartott kulturális kapcsolatoknak, s ezek révén Európa nagy szellemi áramlatai befogadásának és feldolgozásának a fontossága még nyilvánvalóbbá vált 1919 után, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott és egy hosszú történelmi kor után Magyarország ismét önálló, független állammá vált. "Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az - mondotta ezzel kapcsolatban a háború utáni évtized nagy formátumú magyar kultuszminisztere, gróf Klebensberg Kúnó -, ha egyes időszakokban túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzetekre pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben s annak a tévhitnek adják oda magukat, hogy elzárkózottan valami egészen speciálisan nemzetit tudnak kiforrni." A kor kulturális kormányzata éppen ezért kiemelt feladatnak tartotta, hogy "...irodalomban, művészetben és tudományban egyaránt kellő számban álljanak oly férfiak... rendelkezésre, kik teljesen

európai színvonalon vannak.”¹

A fenti kultúrpolitikai célok elérése érdekében Klebelsberg kidolgozta a külföldi állami ösztöndíjak odaítélésének új rendszerét, valamint felújította és továbbfejlesztette a külföldi magyar intézetek eredendően háború előtti koncepcióját. Elképzelésének lényege az volt, hogy a jelentősebb európai kultúrcentrumokban egy-egy magyar intézetet (Collegium Hungaricum) alapít. Az ösztöndíjas diákoknak és az egyetemet már bevégzett ösztöndíjas kutatóknak egyaránt ott-hont és munkalehetőséget nyújtva ezek az intézetek egy főiskolai diákotthon és egy kutatóközpont funkcióját egyaránt betöltötték volna. Alapvető célkitűzésésként szerepelt az intézetek feladatai között a magyar kultúra értékeinek terjesztése, népszerűsítése, s a befogadó ország szellemi kincseinek közvetítése Magyarországra.²

Az ország hagyományos kulturális kapcsolatainak és politikai kötvődéseinek megfelelően az első magyar intézetek Bécsben és Berlinben jöttek létre 1924-ben. Ugyanebben az időben kezdte meg működését a Római Magyar Történeti Intézet is, amely 1927-ben új épületbe költözvén 1928-ban magyar intézetté, Collegium Hungaricummá bővült. A zürichi Collegium Hungaricum - sokkal szerényebb keretek között - 1927-ben nyitotta meg kapuit.³

Az osztrák-magyar, olasz-magyar, és német-magyar kapcsolatokhoz viszonyítva az 1920-as évek első kétharmadában a hivatalos francia-magyar kulturális kapcsolatok jelentéktelenek voltak. Ennek elsődleges oka a két ország külpolitikájában keresendő. Franciaország és kelet-európai szövetségi rendszere, a kisantant éberem örködték a háború után kialakított új rend, az új határok fölött. Magyarország legfőbb külpolitikai célja ugyanakkor a revízió, az új határok megváltoztatása volt. A politikai szembenállás a kulturális kapcsolatokra is kihatott. Jól mutatja ezt az a tény, hogy a külföldön tanuló évi 1200-1500 magyar diák közül az 1920-

as évek közepéig mindössze egy-két tucat választotta Párizst, illetve Franciaországot. Ugyanebben az időben Bécsben évente 300-500-an, Berlinben pedig 5-600-an tanultak.⁴

Az 1920-as évek utolsó harmadára a politikai szembenállás mérséklődött. Franciaország felismerte, hogy a potenciális német veszéllyel szemben a kisantant mellett Magyarország is tényező lehet és biztonsági politikájában bizonyos szerepet játszhat. A magyar vezetésben ugyanakkor tudatosult, hogy a Németországtól kapott gazdasági és politikai támogatásért a későbbiekben esetleg az ország függetlenségével kell fizetni, s hogy kisállammá válván csakis a külkapcsolatok sokirányú nyitvatartására és ápolására lehet és kell törekednie. A magyar miniszterelnök, gróf Bethlen István ezzel kapcsolatban 1930-ban így fogalmazott: "Hát maradjunk a kultúrában az egyoldalú német orientációban? Hiszen négyszáz éven keresztül német orientációban voltunk, most visszanyertük függetlenségünket és nem vagyunk hozzáláncolva senkihez. Mi igenis érintkezést keresünk és kell keresnünk nemzeti érdekeink céljából az összes nagy nyugati nemzetekkel, mert ha ezt nem tesszük, kiszolgáltatjuk nemzetünket annak, hogy kulturális téren saját zsírjában fullad meg, vagy hogy megint egyoldalú orientációba kerül".⁵

A francia-magyar kapcsolatok szívélyesebbé és intenzívebbé válása szempontjából nagy jelentőségű volt Bethlen miniszterelnök 1929-es párizsi látogatása, amikor több vezető francia politikussal megbeszéléseket folytatott. Bár a revízió kérdésében nem jött létre közeledés, abban mindkét fél megegyezett, hogy gazdasági és kulturális téren kívánatos az együttműködés magasabb szintre emelése.⁶

A kulturális kapcsolatok megélénkülését a következő években számos új fejlemény jelezte. Az egyik legszembeötlőbb ezek közül a Franciaországban tanuló magyar diákok számának ugrásszerű emelkedése volt (1921/22:2, 1922/23:16, 1927/28:250, 1930/31:323).⁷ Ezen belül jelentősen nőtt az

állami ösztöndíjasok száma is (1925/26:13, 1927/28:43, 1929/30:48). Az ösztöndíjak egynegyedét a francia kormány adományozta, a többi a magyar állam, illetve különböző magyar szervezetek költségvetését terhelte. A Franciaországban, illetve Párizsban tanuló magyar ösztöndíjasok száma ezekben az években lényegesen meghaladta az Angliában, Svájcban vagy az Egyesült Államokban tanulókéét, s megközelítette a berlini, római és bécsi magyar diákok számát.⁸

De számos egyéb jel is a két ország közötti kulturális kapcsolatok élénkülését mutatta. 1929. március 3-án - a háború óta először - francia képzőművészeti kiállítás nyílt Budapesten. A tárlatot - diplomáciai körökben általános meglepetést okozva - a kormányzó nyitotta meg. Az esemény politikai jelentőségéről de Vienne, budapesti francia követ a következőket jelentette: "Az újonnan megnyitott kiállítás alapján konstatálható annak az áramlatnak az ereje és fontossága, amely a magyar közvéleményt - majdnem minden területen, de különösen az irodalomban és a művészetekben - Franciaország felé közelíti." Hozzátette: "Fontos, hogy ezt a mozgalmat hasznosítsuk, ösztönözzük és fejlesszük."⁹ Ugyanezen év decemberétől magyar kezdeményezésre francia nyelvű hetilap (Gazette de Hongrie) jelent meg Budapesten. A lapot 2-3 ezer példányban adták ki. Egyik mecénása a magyar miniszterelnökség, a másik - a francia követ javaslatát elfogadva - a Quai d'Orsay volt.¹⁰ A magyar drámaírók és zeneszerzők egyesületének meghívására 1931-ben a Comédie Française vendégszerepelt a magyar fővárosban - a háború óta ugyancsak először.¹¹ 1932 januárjától francia nyelvű folyóirat jelent meg Budapesten, a Nouvelle Revue de Hongrie. A folyóirat - a később induló New Hungarian Quarterly-hez hasonlóan - elsősorban a magyar irodalom és kultúra külföldi terjesztését és népszerűsítését, valamint az ország gazdasági és politikai helyzetének a megismertetését tekintette feladatának. Ugyanakkor számos francia írótól, politikustól

és publicistától is közölt. A folyóirat szerepe, fontossága magyar szempontból - mégha csak néhány száz példányban jelent is meg - alig túlbecsülhető. Szerzői gárdája - Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Keresztury Dezső, Kós Károly, Jancsó Elemér, Vargyas Lajos, Györffy György stb. - önmagáért beszél, miként a két szerkesztő: Ottlik György (igazgató) és Balogh József (ügyvezető főszerkesztő) is. Az első három évfolyam alapján De Vienne követ 1934-ben így jellemezte és ajánlotta a francia kulturális szervek figyelmébe: "Egy olyan francia, mégpedig jó francia nyelven szerkesztett folyóiratról van szó, amelynek egészében véve sikerült megőriznie objektivitását, amelyből szabályt csinált, s amely a Közép- és Kelet-Európában kiadott ilyen típusú publikációk között valószínűleg a legjobb."¹²

A két ország közötti kulturális kapcsolatok különösen megélénkültek 1934-35-ben, az olasz-francia közeledés, az ún. Pacte de Rome időszakában, amikor közel egy évig úgy látszott hogy Mussolini mégsem a német-, hanem a francia orientációt fogja választani. A perspektivikus magyar revíziót tekintve ez ugyan baljós előjelnek számított, ám az ország függetlenségét fenyegető német Drang nach Osten megállítása szempontjából kétségkívül igen kedvező, noha csak átmeneti fejlemény volt. Ez az az időszak, amikor a szervezett magyarországi turizmus egyik legelső jeleként 50 fős magyar turista csoport érkezik Párizsba, s a csoportot, amely a magyar közélet vezető személyiségeiből áll, a francia főváros vezetői fogadják (1935 nyara).¹³ Amikor nem múlik el hónap, hogy egy-egy francia közéleti személyiség, író, közíró vagy politikus ne tartana előadást valamelyik magyar egyetemi városban. Amikor a budapesti egyetem fennállásának 300. évfordulója alkalmából (1935. szeptember) 7 francia tudóst avatnak díszdoktorrá s a német és olasz kultúra nagyjai közül csak 3-3-at.¹⁴ Amikor a már működő német és olasz nyelvű gimnázium után a kul-

tuszminisztérium egy francia nyelvű középiskola alapításának a lehetőségét fontolgatja. S amikor végül még a francia-magyar kapcsolatok leginkább neuralgikus kérdésében, a revízió ügyében is bizonyos mértékű közeledés tapasztalható.¹⁵

Az 1920-as évek végén kezdődő, s az 1930-as évek közepéig tartó francia-magyar közeledés egyik legfontosabb kulturális eredménye egy magyar intézet alapjainak a megteremtése volt - Bécs, Berlin, Róma és Zürich után Párizsban. Az ezzel kapcsolatos előzetes tárgyalásokat magyar részről Magyary Zoltán, a VKM egyetemi ügyosztályának vezetője irányította. Magyary 1927-28-as párizsi tárgyalásai alapján két lehetséges megoldás körvonalai rajzolódtak ki. Az egyik lehetőséget az 1923-tól folyamatosan épülő Cité Universitaire létrehozásába való bekapcsolódás jelentette. Ezt a francia kormány és a Cité alapítója, André Honorat kulturális miniszter is melegen támogatták volna. A Citében építendő magyar ház ellen szólt viszont, hogy a Cité akkori alapszabályai szerint ez - eltérően a többi magyar intézettől - csak egy diákokthon, kollégium lehetett volna, - tudományos és oktatási funkciók nélkül. Akadályt jelentett továbbá az is, hogy a Cité pavilonjait az építtető külföldi államok csak örökös használatba kapták meg; a tulajdonjog a párizsi egyetemet illette. A másik megoldást egy arra alkalmas ingatlan (hotel vagy bérház) megvásárlása jelentette volna a Quartier Latin-ben, amelyet a berlini, bécsi és római mintának megfelelően komplex feladatokat ellátó Collegium Hungaricumként lehetett volna működtetni.¹⁶

Bár Klebelsberg inkább az utóbbi változattal rokon-szenvezett, egyelőre egyik mellett sem kötelezte el magát. Ehelyett - átmeneti jelleggel, a végleges döntésig - 1928-ban felállított egy Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Irodát (Bureau Franco-Hongrois de Renseignements Universitaires). Az Iroda 1928 őszén kezdte meg működését a Quartier Latin

egyik kis szállodájának (Hotel du Cedre) két szobájában, a Lacepede utcában. Az egyik szoba az Iroda igazgatójának és egyszemélyi mindenésének, Müller (Molnos) Lipót irodalomtörténésznek a hivatali helyiségeként, a másik előszobaként, kézikönyvtárként, tanteremként és a magyar ösztöndíjasok munkaszobájaként szolgált. Az Iroda elsődleges feladata a Párizsba érkező vagy már ott tanuló magyar diákok orientálása és segítése volt - főleg tanulmányi szempontból. Ennek jegyében az Iroda ambiciózus fiatal vezetője már az 1928/29-es tanévben több specializált francia tanfolyamot szervezett az ösztöndíjasok nyelvtudásának tökéletesítése céljából. A Magyarország iránt érdeklődő és odautazni kívánó francia egyetemistáknak és újságíróknak ugyanakkor magyar nyelvi kurzusokat indított.¹⁷

A Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Irodát kezdetben mindenki átmeneti intézménynek, a leendő párizsi Collégium Hungaricum vagy Magyar Ház alapjának tartotta. 1929-30-ban még úgy látszott, hogy ez így is lesz. A Cité Universitaire vezetése (Fondation Nationale de la Cité Universitaire) 1929-re belátta, hogy a külföldi államok nagyobbarányú részvételére csak akkor számíthat, ha az alapító államok tulajdonjogát is elismeri. (Az argentin, angol és spanyol ház a 20-as és 30-as évek fordulóján már így épült fel.) Lehetővé vált az is, hogy a diákokthozonok mellett egyetemi intézetek is működhessenek a Citében. (Az első ilyen, a Sorbonne Mezőgazdasági Intézete - Institut Agronomique - 1929-ben nyitotta meg kapuit.) A kedvező változások amellet szóltak, hogy a leendő Collégium Hungaricum ne a Quartier Latin-ben, hanem a Cité Universitaire-ben épüljön fel. Müller Lipót és Klebelsberg kiküldöttei, akik 1929 tavaszán részletesen tanulmányozták a Cité építészeti együttesét és távlati terveit, egyaránt ezt javasolták. Elvi szinten ebben állapotodott meg 1929 nyarán a

két állam miniszterelnöke, Raymond Poincaré és Bethlen is. A terv megvalósulásának pénzügyi akadályai sem voltak. Noha ún. "luxuskiadásaiért" a kultusztárcát a kormány jobb- és baloldali ellenzéke egyre hevesebben támadta, Bethlen támogatásával Klebelsbergnek sikerült biztosítani a szükséges anyagi fedezetet. Az országgyűlés 1929 őszén megszavazta a párizsi Magyar Intézet létesítésére előirányzott 1 millió 200 ezer pengőt. Ez akkor több mint 5 millió francia Franc-nak felelt meg.¹⁸

Ha Klebelsberg siet, s a megszavazott összegből azonnal megveszi a telket és megkezdí az építkezést, a párizsi Magyar Intézet ma valószínűleg nem a Bonaparte utcában, hanem a Cité Universitaire-ben székelné, s mintegy 50 magyar diáknak és kutatónak (ennyi lakószobával számoltak) is otthont és munkaszobát biztosítana. Miután nem ezt tette, hanem a konkrét lépéseket 1930-ra halasztotta, nem így történt. Deus ex machina-ként szólt közbe ugyanis a gazdasági világválság, illetve ennek hazai jelentkezése. Az államháztartás felduzzadt deficitjének enyhítésére - mint mindig és mindenhol - két lehetőség kínálkozott: az adók megemelése, illetve a költségvetési előirányzatok törlése vagy lefaragása. A Bethlen-kormány mindkét eszközt igénybe vette, s ennek - egyebek mellett - a párizsi Magyar Intézet is áldozatul esett. Maga a terv ugyan nem került véglegesen süllyesztőbe, de Bethlen bukása (1931), Klebelsberg halála (1932), s különösen a 30-as évek közepéig tartó gazdasági depresszió miatt pénzügyi fedezetet megvalósítására sohasem sikerült találni.

A 30-as évek második felében, amikor a gazdasági konjunktúra következtében az államháztartás ismét stabilizálódott, s így bizonyosan pénz is lett volna, viszont a megváltozott nemzetközi helyzet, s a magyar kormányok mind egyértelműbben kibontakozó német orientációja akadályozták a terv valóra váltását. A Berlin-Róma tengelyhez (1936) felzárkózó

Magyarország külpolitikájával egy komoly párizsi Magyar Intézet fundálása összeegyeztethetetlennek tűnt. Jellemző, hogy az 1935-ös olasz-magyar, s az 1936-os német-magyar kulturális egyezményhez hasonló szerződés kötése Franciaországgal már fel sem vetődött. Mindazoknak, akik az egyoldalú német orientációt károsnak, s a francia-magyar jó viszony fenntartását továbbra is fontosnak tartották, a már meglévő kapcsolatok ápolásával, a már létező intézmények fenntartásával, a legjobb esetben is csak szerény fejlesztésükkel kellett megelégedni. Egy ilyen szál, egy ilyen intézmény volt a Nouvelle Revue de Hongrie, amely Magyarország 1944-es német megszállásáig változatlan szellemben hónapról-hónapra megjelent, s ilyen volt a Francia-Magyar Egyetemi Tájékoztató Iroda is, amely ha Magyar Intézet-té, Collegium Hungaricum-má nem is vált, a francia-magyar kapcsolatok fenntartásában és ápolásában 1939/40-ig kimagasló szerepet töltött be.

Az Iroda 1931 ősziig a Hotel du Cedre két földszinti szobájában, ezt követően pedig 1934-ig a Geoffroy St. Hilaire utca egyik bérházának ötödik emeletén székelt. Működési feltételei az átköltözéssel nem javultak, sőt inkább romlottak. Továbbra is két szoba állt rendelkezésére, amelyek együttes alapterülete mindössze 40 m² volt. A gazdasági válság miatt az intézmény költségvetését is csökkentették. Az első két évben a minisztérium még évi 16 ezer pengőt bocsátott Müller rendelkezésére, de 1931/32-től már csak évi 12 ezret. Összehasonlításképpen: ugyanebben az időben a római Collegium Hungaricum évi 163 ezer, a bécsi évi 110 ezer, a berlini pedig évi 102 ezer pengő fölött diszponált.¹⁹

A gazdasági konjunktúra kibontakozását és a költségvetési egyensúly ismételt megteremtését követően az Iroda működési feltételei valamelyest javultak. 1934-ben a Place du Panthéon 13. alatti bérházba költözhetett át, ahol összesen 135 m² alapterületen már öt helyiség állt rendelkezésére. Ezekből egyet előadóteremnek, egyet könyvtárszobának, egyet

folyóiratolvasónak, egyet igazgatói irodának, egyet pedig i-rattárnak rendeztetett be Müller. Az átköltözéssel közel egyidejűleg új nevet kapott az intézmény: 1933-tól Franciaországi Magyar Tanulmányi Központnak (Centre d'Études Hon-groises en France) nevezték.²⁰ Néhány év múlva, nem sokkal a háború kitörése előtt még megfelelőbb elhelyezést sikerült találni. A Központ 1945 előtti utolsó székhelye a Pierre-Curie utca 18. szám alatti házban volt, ahol 9 helyiségben rendezkedhetett be. 1942-től immár hivatalosan is Magyar Intézetnek nevezték.²¹

Az 1933-as névváltoztatást és az 1934-es átköltözést követően az intézmény szerint "személyi fejlesztésre" is lehetőséget kapott. Az igazgató és az addigi mindenek, Müller Lipót mellett a Központ állandó munkatársai közé tartoztak ezt követően: két irodai és könyvtári feladatokat ellátó tech-nikai dolgozó, valamint tiszteletdíjasként Baráth Tibor törté-
ténész, a Történettudományok Nemzetközi Bizottságának segéd-
titkára és a mindenkori magyar lektorok, 1934-35-ben például Gáldi László és Pödör László, 1939-40-ben pedig Sinor Dénes.²²

Az Iroda, illetve Központ egyik legfontosabb feladata továbbra is a magyar ösztöndíjasok segítése, támogatása volt. A francia nyelvi kurzusok szervezése mellett többek között ezt a célt is szolgálta egy könyvtár és folyóirattár felállí-tása. Az első három év után, 1931-ben a könyvtár 2800 - főleg magyar és francia nyelvű - kötetből, valamint 30 rendszeresen járó folyóirat és 5 napilap számaiból állt. A könyvek száma 1934-re 6500-ra, 1944-re pedig közel 15 ezerre emelkedett. Kicsit bővült az előfizetett folyóiratok és napilapok köre is (1934-ben 100, illetve 7). Az intézet könyvtárát a magyar di-
ákok eleinte teljesen szabadon használhatták. A könyvtárszo-
bához saját kulccsal rendelkeztek; maguk vezették a kölcsön-
zési naplót is.²³ Ez a szabad rendszer az Irodából Központtá
alakulást követően megszűnt. Diákok többé nem kölcsönözhettek

könyvet, s noha a személyzet növekedett, a könyvtár nyitvatartási idejét délután 14 és 17 óra közötti időszakra korlátozták. Igaz viszont, hogy az új olvasóterem nem 8, hanem 40-60 ember egyidejű, kényelmes munkáját tették lehetővé. E változásokat Müller, az igazgató a diákok hanyagságával, a kölcsönzési napló pontatlan vezetésével és néhány könyv eltűnésével magyarázta. A diákok szerint viszont az intézmény "elburokratizálódása" volt az ok. A magyar diákok mellett természetesen azok a francia egyetemisták is gyakran megfordultak a könyvtárban, akik a különböző kurzusokon magyarul tanultak; továbbá a francia szellemi életnek azok a képviselői is, akik a magyar történelem vagy kultúra iránt érdeklődtek.²⁴

A Központ másik fontos munkaterülete a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásába való bekapcsolódás, illetve ennek támogatása volt. A háború alatt és a háborút követő években magyar nyelvet és irodalmat Párizsban nem tanítottak. (1913-ig a Faculté des Lettres de l'Université de Paris keretében Kont Ignác adott elő évről évre magyar nyelvet és irodalmat.) Az érdeklődés ismételt feléledésének első jeleként 1927-ben Hankiss János két szemeszterben bevezető előadásokat tartott a magyar irodalom tanulmányozásához a Sorbonne-on. A Sorbonne alkalmi magyar vendégtanárainak érdeklődéssel felkeltő előadásainál is fontosabb volt azonban, hogy a Keleti Élő Nyelvek Főiskolája (École Nationale des Langues Orientales Vivantes) 1931-ben külön magyar és finnugor tanácséket szervezett, s Aurelien Sauvageot személyében ennek élére olyan tanárt hívott meg, aki közel egy évtizedes budapesti tartózkodása alatt (1923-tól az Eötvös Kollégium francia tanára volt) nemcsak a magyar nyelvet sajátította el tökéletesen, hanem a magyar kultúrát és szellemi életet is alaposan megismerte. Sauvageot professzor 3 évfolyamos magyar nyelvi és irodalmi kollégiumot tartott. Ehhez kapcsolódva

három évfolyam még a régi címmel, az utolsó kettő Études Hongroises címmel jelent meg. A szerkesztőváltozás egyben koncepciómódosítást is jelentett. A magyar és a szomszédos, illetve rokon népek kapcsolattörténete mint szerkesztési szempont teljesen háttérbe szorult, s dominánssá a francia-magyar történelmi érintkezések, illetve szellemi kölcsönhatások váltak. Ennek megfelelően a folyóirat munkatársi gárdája is módosult. Az új sorozat szerzői, akiknek közel fele francia volt, túlnyomórészt a francia-magyar kapcsolatok iránt érdeklődő társadalomkutatók közül került ki. A magyar szellemtudományok eredményeinek francia nyelvű közvetítő orgánumból a folyóirat ily módon egy speciális érdeklődésű francia nyelvű tudományos orgánummá vált. Példányszáma 700 és 1000 között mozgott.²⁷

A folyóirat 1936-37-es összevont évfolyama már jelezte a további megjelenés előtt tornyosuló pénzügyi akadályokat. 1938-ra ezek oly mértékűvé váltak, hogy a lap megjelenése öt évig ismét szünetelt. Tekintve azonban, hogy a pénzügyi támogatás megvonása egybeesett a német orientáció megerősödésével, aligha tévedünk nagyot, ha az anyagi nehézségekre való hivatkozás mögött budapesti politikai megfontolásokat sejtünk. Ezt valószínűsíti az is, hogy egy az állami költségvetés szempontjából sokkal súlyosabb, de külpolitikailag új helyzetben, 1943-tól, reprezentatívabb külsővel és nagyobb terjedelemben - Revue d'histoire comparée, Études hongroises címmel - ismét megjelenhetett.

A Revue des Études Hongroises szerkesztése és kiadása mellett a Tanulmányi Központ több igen értékes egyedi kiadvány sajtó alá rendezésében is tevékenyen közreműködött. Ezek közül Solymossy Sándor magyar mese- és mondagyűjteményének francia fordítása (Contes et légendes de Hongrie)²⁸; Sauvageot professzor politikai szempontból joggal kritikus, de ugyanakkor

a magyar nép és kultúra iránti őszinte és mély rokonszenvéről tanúskodó, s így egészében mégis inkább "magyarbarát" országismertető kézikönyve (Découverte de la Hongrie)²⁹; valamint a Müller és Hankiss János által válogatott két magyar irodalmi antológia (Anthologie de la poésie hongroise és Anthologie de la prose hongroise) emelkednek ki. E két utóbbiban természetesen a műkedvelő Bethlen Margit, Somogyváry Gyula, Tormay Cecile, báró Wlasics Gyula és más hivatalosságok is szerepeltek egy-egy "műremekkel". Az alkotók és művek többségét azonban, akik között nemcsak az egész Nyugat-nemzedék és a népi irodalom legjobbjai, hanem Kassák Lajos, József Attila, Lesznai Anna és Szép Ernő is megtalálható, egy mai szerkesztő sem hagyhatná el.³⁰

A Tanulmányi Központ tevékenységi területei közül említést érdemelnek végül az általa rendezett előadások, megemlékezések, kiállítások. A két legreprezentatívabbra és legsikeresebbre, Mécs László költői estjeire és a Rákóczi halálának kétszáz éves évfordulójával kapcsolatos emlékünnepekre - aligha véletlenül - egyaránt 1935-ben, a francia-olasz déntente (les accords de Rome) időszakában került sor. Méretei okán ezeket a Sorbonne-on, az Institut Catholique-ban és a versailles-i királyi palotában tartották. Kisebb rendezvényeket azonban ezt megelőzően és ezt követően is szervezett a Központ. Megemlíthető ezek közül az 1936-os Liszt-előadásorozat a Sorbonne-on és az 1938-as Kisfaludy-emlékünnepegy Draguignon-ban. A háború kitöréséig összesen több mint husz költői, zenei, népművészeti, irodalmi és tudományos rendezvényt szervezett Müller. A magyar művészek, kutatók és tehetségesebb fiatal ösztöndíjasok mellett egy-egy előadás erejéig gyakori vendégei voltak az intézménynek mindazok a francia professzorok, akik a magyar történelem vagy kultúra valamely problémája iránt érdeklődtek. A teljesség igénye nélkül megemlíthető közülük Henri Tronchon, a strasbourgi egyetem taná-

ra, akit a magyar népdal érdekelt; Louis Villat, a toulousi egyetem professzora, akit a francia forradalom magyarországi hatása foglalkoztatott; Emil Tosi, a lille-i egyetem előadója, aki a középkori francia-magyar kapcsolatokat kutatta; Emil Poupé, a draguignoni múzeum igazgatója, aki Kisfaludy Sándor franciaországi kapcsolatai iránt érdeklődött; Robert Garric, az Institut Catholique tanára, aki magyarországi utazása során szerzett benyomásairól számolt be; Mme Therese Marix, aki Liszt és Balzac kapcsolatáról értekezett; s természetesen a Thardud testvérek és Sauvageot professzor, akik már-már a Központ állandó külső munkatársainak számítottak.³¹

Összefoglalva az Iroda, illetve a Központ másfél évtizedes működését, megállapíthatjuk, hogy az a szerény keretek ellenére alig túlbecsülhető, eredményes tevékenységet fejtett ki mind a magyar kultúra franciaországi megismertetése, mind a francia szellemi élet értékeinek és eseményeinek hazai, magyarországi közvetítése terén. Egy egész fordító-nemzedék képezte itt ki magát, s a magyar tudóstársadalom olyan képviselői kaptak itt fiatalon megtermékenyítő új impulzusokat, mint Zolnai Béla és Eckhardt Sándor, az őstörténész Ligeti Lajos, a pedagógus Várkonyi Hildebrand, a történész-levéltáros Degré Alajos - hogy csak a legismertebbeket említsük.

Ebben a munkában kiemelkedő szerepet játszott személy szerint is Müller Lipót, aki egy Bihar megyei MÁV-kistisztviselő sokadik gyermekeként 1897-ben született. Érettségi után közvetlenül a frontra került, ahonnan csak 1918 őszén tért haza - számos kitüntetéssel a mellén, de ugyanakkor 20 %-os rokkantként. Magyar-francia szakos tanulmányait szabadságai alatt kezdte, s 1921-ben fejezte be a budapesti egyetemen. 1921-24-ben a székesfehérvári állami főreáliskola tanára, 1924-25-ben a francia kormány ösztöndíjasa, ezt követően pedig párizsi kiküldetéséig a pécsi egyetem Francia Intézetének lektora volt. Eredetileg, fiatal tanárként és irodalomtörté-

nésként Müller Béranger Petőfire gyakorolt hatásával foglalkozott. Párizsba kerülve érdeklődése fokozatosan bővült, s az évek során a magyar kultúra valódi franciaországi nagykövetévé vált. A francia-magyar kulturális kapcsolatok fejlesztése terén kifejtett működéséért 1939-ben a Francia Becsületrend lovagi, 1943-ban pedig tiszti keresztjével tüntették ki.³³

Müller Lipót - eltekintve 1940 nyarától és ősztől, amikor a francia kormányt követve ő is délre költözött és az igazgatói teendőkkel Sinor Dénest, a Keleti Nyelvek Főiskolájának fiatal lektorát bízta meg³⁴ - 1943-ig állt a Tanulmányi Központ élén. Utóda Lajti István lett, aki addig az Institut International de Coopération Intellectuelle de Paris-ban képviselte Magyarországot.³⁵

Az Intézet háború alatti működését nem ismerjük. Erre vonatkozó dokumentumokat eddig sem a magyar, sem a francia levéltárakban nem találtunk. Valószínű azonban, hogy a háború kitörését, s különösen Franciaország német megszállását követően tevékenységi köre összeszűkülte és aktivitása mérséklődött. Erre utal, hogy 1939-40-ben a magyar ösztöndíjasok túlnyomó többsége hazautazott, s újakat a magyar kormány a továbbiakban nem küldött. Működni mindenesetre 1940-41 után is működött. Erre utal, hogy amikor a vichy-i kormány Aurélien Sauvageot-t a magyar és finnugor tanszék éléről 1941-ben elmozdította, a professzor "iákjaival együtt átvonult a Tanulmányi Központba, s 1943-ig ott tartotta előadásait. "A Magyar Intézetnek köszönhető, hogy a magyar tanítás nem maradt abba, amikor a vichy állam állásomtól megfosztott. A Pierre-Curie utca 18-ban olyan menedéket találtam, ahol nemcsak a tanítást folytathattam, hanem ahová a zaklatók elől is menekülhettem, ha azok nagyon erősek voltak" - emlékeztet erre az időszakra Sauvageot professzor 1958-ban, a magyar és finnugor tanszék felállításának 25 éves évfordulóján.³⁶ Az Intézet háború alatti tevékenységére utal az is, hogy amikor 1943-ban, a Né-

metországától való eltávolodás és a szövetségeseihez való közeledés jegyében a Teleki Intézet lehetőséget kapott a Revue d'histoire comparée kiadására, annak szerkesztőségében - Eckhardt Sándor, Kosáry Domokos és Benda Kálmán mellett - Müller Lipót, majd utóda, Lajti István is helyet kapott. A két háború közötti és háború alatti francia-magyar kulturális kapcsolatok utolsó eseménye egy reprezentatív zenei hangverseny lett volna, amelyet a párizsi francia nemzeti rádió akart sugározni 1944 tavaszán Erkel, Liszt, Hubay, Bartók és Kodály műveiből. Ezt a francia rádió és a Tanulmányi Központ közösen készítették elő. Valószínű azonban, hogy Magyarország 1944. márciusi német megszállása miatt a hangverseny végül elmaradt.³⁷

Úgy tudjuk, hogy 1945/46-tól ismét érkeztek magyar ösztöndíjasok Párizsba, s hogy a Magyar Intézet is reaktivizálódott. Ez azonban már egy új kor, új emberekkel és új problémákkal, melynek vizsgálata túlmutat e dolgozat célkitűzésén: a két világháború közötti francia-magyar kulturális kapcsolatok vázlatos történetének és az akkori párizsi "Magyar Intézet" működésének a bemutatásán.

Jegyzetek

1. Magyar Törvénytár 1927. Szerk. Térffy Gyula. Bp., 1928. 171-172.
2. Uo. 174.
3. Nagy Iván: A magyar diák külföldön egykor és most. In. A franciaországi magyarság. Bp., 1938. 85-87.
4. Uo. 93-94. és Baráth Tibor: Magyar diákmozgalmak Franciaországban. In. A franciaországi magyarság, i. m. 101-102. Vö. 1. sz. melléklet.

5. Gróf Bethlen István beszédei és írásai. Bp., 1933. II. köt. 293.
6. Archives Diplomatiques (Paris), Europe Z. Hongrie. Vol. 5. 206-209. és Vol. 54. 124-127.
7. Baráth Tibor: i.m. lol.
8. Schneider Márta: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1920-1944. Kézirat. Vö. 2.sz. melléklet (Boursiers hongrois a l'étranger).
9. Archives Diplomatiques (Paris), Europe Z. Hongrie. Vol. 90. De Vienne 1929. III. 8-i jelentése.
10. Uo. Vo. 98. Note du Ministère des Affaires Étrangères, 1930. III. 6. és De Vienne 1930. VII. 5-i és XII. 8-i jelentései
11. Uo. Vol. 144. De Vienne 1930. nov. 27-i jelentése.
12. Uo. Vol. 147. De Vienne 1934. május 14-i jelentése.
13. Uo. Vol. 150. 91.
14. Uo. Vol. 144. Maugras 1935 szept. 25-i jelentése.
15. Uo. Maugras 1935. dec. 6-i jelentése.
16. Uo. Vol. 90. Rivière 1927. okt. 17-i jelentése és Magyar Országos Levéltár. K 636. 1932/36 - IV - 36 - 62 (1932-21040).
17. Magyar Országos Levéltár. K 636. 1129-30-440 (49).
18. Uo. 1932/36-62. (1932-21040).
19. Uo. 1929-30-440 (16)
20. Uo. 1932/36-IV-62 (20575)
21. Új Magyar Központi Levéltár. Békeelőkészítő oszt. ir. I/1-10B/3.12.o.
22. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (20575).
23. Uo. 1929-30-440 (49)
24. Uo. 1932/36-IV-62 (20575).
25. Müller Lipót: A magyar kultúra párizsi intézete. In. Debreceni Szemle 1933. május 170-171. és Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finno-ougriennes. Édité par l'Institut Hongrois de Paris. Paris, 1958. 7-21.

26. Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes. I-V. évf. (1923-1927) és Revue des Études Hongroises. VI-VII. évf. (1928-1929).
27. Revue des Études Hongroises. XI-XIII. évf. (1933-1935) és Études Hongroises. XIV-XV. évf. (1936-1937).
Vö. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (19505).
28. Contes et légendes de Hongrie. Recueillis et annotés par Sándor Solymossy. Avant-propos de Jérôme et Jean Tharaud. Paris, 1936. 493. p.
29. Aurelien Sauvageot: Découverte de la Hongrie. Paris, 1937. 244 p.
30. Anthologie de la poésie hongroise. Par Jean Hankiss et Léopold Molnos-Müller. Paris, 1936. 240 p. és Anthologie de la prose hongroise. Par Jean Hankiss et Léopold Molnos. Paris, 1938. 364 p.
31. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (20575)
32. Müller (Molnos) Lipót: Petőfi politikai költészete és Béranger. Bp., 1924. 55 p.
33. Dr. Müller (Molnos) Lipót 1948. április 30-án keltezett életrajza. (Az eredeti Molnos József tulajdonában.)
34. Sinor Dénes közlése.
35. Revue d'histoire comparés. Études hongroises. XXI. évf. (1943). 1. sz. 586.
36. Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finno-ougriennes. i.m. 13.
37. Magyar Országos Levéltár. K. 639- 16952-2-1943.

1. Magyar egyetemisták külföldön és Franciaországban (Étudiants hongrois à l'étranger et en France)

